

psychological readiness of children with hearing impairment to school. Article generalizes problem of psycho-diagnostics with a view to preventing their occurrence.

Keywords: psychological readiness to the studies at school, children with violations.

Малинович Л. М., Верхоляк Н. Г. К проблемам диагностики психологической готовности детей с нарушениями слуха к обучению в школе к проблеме

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных проблем современной теории и практики специальной психологии – психологическому изучению состояния сформированности психологической готовности детей с нарушениями слуха к обучению в школе. В работе обобщены проблемы психодиагностики с целью предупреждения их возникновения.

Ключевые слова: психодиагностика, психологическая готовность к школьному обучению, дети с нарушениями слуха (глухие, слабослышащие).

УДК 376

Малишевська І.А.

Етимологія поняття «діти з особливими освітніми потребами»

Анотація. Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу поняття «діти з особливими освітніми потребами» в міжнародному та вітчизняному освітньому просторі. Етимологію поняття «діти з особливими освітніми потребами» розглянуто у контексті термінологічного поля інклюзії. В статті проаналізовано сучасні підходи до визначення вище зазначеного поняття у світлі впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, етимологія, діти-інваліди, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку цивілізації освіта як центральна педагогічна умова успішності кожної дитини у дорослому житті має свою чітко окреслену цінність. Цей факт обумовлений потужним потенціалом будь-якого навчально-виховного процесу, який дозволяє досягнути всебічного розвитку особистості дитини, її успішної соціалізації, розвитку пізнавальних можливостей і ціннісних орієнтацій.

Сьогодні вітчизняна система освіти під впливом світових гуманістичних вимог перебуває у стані реформування, обумовленого соціально-економічними, політичними і духовно-культурними перетвореннями в оновлюваному суспільстві. В сучасній освіті реалізується ідея, пов'язана зі зміною цільових установок в освітній галузі – від формування знань до формування компетенцій, від «особистості для суспільства» до «особистості в суспільстві».

Актуальність дослідження. Актуальності набуває необхідність оновлення технологій навчання з метою підвищення якості навчально-виховного процесу, а також питання розробки і впровадження освітніх послуг, що забезпечують розвиток дітей незалежно від стану здоров'я і соціального походження. Логіка розв'язування даної задачі потребує чіткого визначення дефініції, що у першу чергу характеризує дитину як суб'єкт розвитку і об'єкт психолого-педагогічного впливу в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Під впливом соціально-політичних змін в Україні відбувається переосмислення певних суспільних цінностей, зокрема прав дитини. Визнання суспільством пріоритету загальнонародських цінностей вимагає від сучасної освіти теоретичного і правового осмислення поняття «діти з особливими освітніми потребами» у контексті термінологічного поля інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові аспекти етимології поняття «діти з особливими освітніми потребами» розглянуто у наукових працях зарубіжних вчених А. Дусон, К. Кларк, Т. Лорман, Д. Лупарт, М. Уорнок та інші, а також працях українських та російських вчених: В. Бондаря, В. Засенка, Т. Ісаєвої, А. Колупаєвої, М. Малофєєва, С. Миронової, Н. Назарової, Ю. Найди, Т. Сак, В. Синьова, Н. Софій, О. Таранченко, Л. Шипіциної та інших. Науковці доводять, що термін «дитина-інвалід» необхідно вилучити з науково-педагогічного вжитку, як такий, що зорієнтований не на розвиток дитини а на її обмеження та неповносправність. Дослідження дають підставу стверджувати, що українське суспільство усвідомило необхідність визнання та ствердження права осіб з особливими освітніми потребами на повноцінну участь у суспільному житті, а також створення якісних умов для реалізації цього права.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу поняття «діти з особливими освітніми потребами» в міжнародному та вітчизняному освітньому просторі.

Новизна. Досліджено сучасні підходи до визначення поняття «діти з особливими освітніми потребами» в світлі впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Методологічне або загальнонаукове значення. Констатація і аналіз основних понять, що характеризують дітей з особливими освітніми потребами, дозволяють сформулювати соціально-педагогічний статус дітей даної категорії. Визнання пріоритету потреб, а не факту існування певних порушень у дітей, закладають підвалини нової, інклюзивної, парадигми сучасної освіти.

Викладення основного матеріалу. У правовому полі і в сфері соціального захисту України вживається сьогодні нова понятійна термінологія щодо дітей з особливими освітніми потребами, яка поступово стає загальноживаною і зрозумілою. Донедавна у нашій країні стосовно дітей з особливими потребами були законодавчо закріплені такі терміни як «інваліди», «діти з вадами», «аномальні особи», «дефективні» та інші тому подібні.

Термін «інвалід» був уперше задекларований на міжнародному рівні Декларацією ООН «Про права інвалідів» (1975 р.) як «особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і/або соціального життя через порушення вроджене або ні, його або її фізичних чи розумових здібностей» [1].

«Інвалід (від лат. *invalidus* – слабкий, безсилий, немічний) – особа, яка частково або зовсім нездатна виконувати певні дії, втратила працездатність остаточно чи на тривалий час» [2, с. 188].

«...В країнах Західної Європи та Америки досить вживаним вважався термін «фізично або розумово неповноцінні особи» («*handicapped persons*»), «особи з

порушеннями розвитку» («*disabled persons*») або просто «особи з порушеннями» («*the disabled*»)» [3, с. 29].

В державних законодавчих документах відносно дітей з особливими потребами України використовуються такі терміни: «громадяни ..незалежно від ...стану здоров'я» (Закон України «Про освіту» ст. 3, п. 1), «діти, які потребують тривалого лікування» (Закон України «Про освіту» ст. 37, п. 3, Закон України «Про загальну середню освіту» ст. 9, п. 1), «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку» (Закон України «Про освіту» ст. 37, п. 4), «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (Закон України «Про загальну середню освіту» ст. 9, ст. 11, ст. 12, ст. 21; громадяни України «незалежно від ... особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості» (Закон України «Про загальну середню освіту» ст. 6, п. 1); Закон України «Про дошкільну освіту» ст. 12, ст. 23), «діти, які потребують тривалого лікування та реабілітації» (Закон України «Про дошкільну освіту» ст. 12); «діти з вадами фізичного та (або) розумового розвитку»; (Закон України «Про дошкільну освіту» ст. 12); «діти з урахуванням стану здоров'я, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку»; (Закон України «Про дошкільну освіту» ст. 12); діти «з особливими освітніми потребами» (Закон України «Про дошкільну освіту» ст. 12, Закон України «Про загальну середню освіту» ст. 9, ст. 21), «особи з особливими освітніми потребами» (Закон України «Про вищу освіту»).

У науково-методичній літературі використовуються такі дефініції: «діти з обмеженими можливостями здоров'я» (Л. Кобриня, О. Кузьмина, О. Панферова, І. Хафізулліна, Г. Чигрина, Ю. Шуміловська, Р. Рейзер (R. Rieser)), «особи з психофізичними порушеннями та/або інвалідністю» (Т. Дегтяренко), «аномальні» («дефективні») діти (Л. Виготський, Г. Коберник, В. Синев), «аномальні люди» (А. Маллер, М. Малофеев), «діти з відхиленнями розвитку», «діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку». Як бачимо, означені вище терміни мають явно медичне забарвлення і акцентують увагу на психофізичних вадах (порушеннях) особистості і показниках та результатах суто медичного обстеження.

Л. Виготський, посилаючись на В. Штерна, проголошував компенсаторні можливості людини та її соціальну спрямованість: «...окремі функції можуть представляти відхилення від норми і все ж особистість або організм у цілому можуть належати до цілком нормального типу. Дитина з дефектом – не обов'язково дефективна дитина. Від результату соціальної компенсації, тобто кінцевого формування її особистості у цілому, залежить ступінь її дефективності і нормальності. Сама по собі сліпота, глухота та інші окремі дефекти не роблять ще свого носія дефективним. Заміщення і компенсація функцій не тільки мають місце, ... створюючи з дефектів таланти, а й неодмінно, як закон, виникають у вигляді прагнень і тенденцій там, де є дефект» [4, с. 15–16]. І далі: «Процес компенсації, що викликається дефектом, ... може повести до вироблення компенсуючих функцій, до виявлення здібностей. Найчастіше ми спостерігаємо середні ступені компенсації, більше чи менше наближення до певного соціального типу особистості; у цьому випадку перед нами соціально повноцінна, працездатна нормальна дитина» [4, с. 186–187].

У міжнародних законодавчо-нормативних документах різних країн досить часто зустрічається термін «діти з особливими потребами». Як бачимо, цей термін «передбачає зміщення акцентів з недоліків і порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих потреб» [3, с. 29]. Термін «особливі потреби» використовується «стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливості потребує спеціальної уваги та послуг, які дозволять їм розвинути свій потенціал» [5, с. 256].

Так, у 1978 р. в Англії Комітетом досліджень навчання дітей і молоді з відхиленнями у розвитку (Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People) була опублікована доповідь М. Уорнок (M. Warnock) [6], в якій було окреслено перспективи розвитку інклюзивної освіти шляхом інтеграції дітей з ООП до системи загальноосвітніх шкіл. У 1984 р. Акт про освіту [7, с. 118] затвердив даний напрямок як пріоритетний. До цього часу в Англії відносно дітей з особливими освітніми потребами використовувалися терміни «розумово відсталі» і «неспроможні до навчання», які були принизливими і помилковими. М. Уорнок стверджувала, що невдачі у навчанні повинні розглядатися у тісній взаємодії і взаємообумовленості між вихідними характеристиками дитини і результатами педагогічної діяльності учителя, який відіграє пріоритетну роль у навчанні, а не спеціалістів-експертів, які ставили діагноз і лікували дітей. Комітет запропонував змінити термін «розумова відсталість» терміном «труднощі у засвоєнні навчального матеріалу». У 1981 р. Закон про освіту (Education Act 1981), до змісту якого було включено багато рекомендацій М. Уорнок, замінив термін «діти-інваліди» поняттям «діти з особливими освітніми потребами» і зобов'язав загальноосвітні навчальні заклади забезпечити відповідними формами навчання дану категорію дітей.

У 1994 р. Саламанською декларацією було офіційно на міжнародному рівні задекларовано термін «особливі потреби», який використовувався стосовно «дітей, молоді і дорослих» з фізичними і/чи розумовими вадами «з особливими освітніми потребами в рамках звичайної системи освіти» [8].

В Українських нормативно-правових документах термін «особливі потреби» використовується для означення тих потреб, які виникають у зв'язку з інвалідністю особи і спрямовані на відновлення або компенсацію порушених або втрачених здібностей до різного виду діяльності, у тому числі, у можливості оволодіння знаннями (Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів України»). Синонімічним у даному контексті є термін «діти з особливими освітніми потребами», який має чітко виражений педагогічний компонент. Цей термін зустрічається як у законодавчих документах (закони України «Про загальну середню освіту» (ст. 9, п. 1), «Про дошкільну освіту» (ст. 12), «Про вищу освіту» (ст. 3, п. 3)), так і використовується провідними сучасними науковцями у галузі спеціальної освіти.

Так, А. Колупаєва до дітей з особливими освітніми потребами відносить «всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в т. ч. дітей-інвалідів, обдарованих дітей, дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків та ін.)» [9, с. 305].

Особливі потреби мають ті, «хто за різних причин вимагає додаткової

підтримки та застосування адаптивних педагогічних методів роботи... Причини можуть бути наступними (але не обмежуються цим списком): фізичні та розумові вади... Освітні програми для дітей з особливими потребами розробляються ... з урахуванням індивідуальних потреб учнів», навчання яких потребує «додаткових ресурсів (наприклад, спеціально підготовлений персонал, обладнання або простір)...» [10]. Такий підхід у тлумаченні досліджуваного терміну є особливо важливим, оскільки на фоні чітко вираженого освітнього контенту окреслюються необхідні компоненти, без яких неможливим є створення інклюзивного освітнього середовища: кадрова складова, навчально-методична складова і навчальні заклади, спроможні надати учням додаткові спеціальні послуги.

4 червня 2014 р. з ініціативи Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти відбулися парламентські слухання на тему «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення». Метою цих слухань було вивчення питань освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення дітей з особливими освітніми потребами.

На парламентських слуханнях вперше в Україні зусилля трьох відомств були спрямовані на розв'язання вище зазначених проблем. Результатом цих слухань було схвалення рекомендацій щодо сприяння вдосконаленню законодавства України та інших нормативно-правових актів, які визначають державну політику у галузі соціального захисту, охорони здоров'я та освіти осіб з особливими потребами.

Разом з тим, варто зауважити, що представники різних галузей у своїх доповідях використовували різну термінологію стосовно дітей з особливими освітніми потребами. Так, міністр освіти і науки С. Квіт вживав терміни «діти з особливими освітніми потребами», «діти з порушеннями психофізичного розвитку», «особи з інвалідністю»; перший заступник міністра охорони здоров'я Р. Салютін користувався переважно терміном «інваліди»; заступник міністра соціальної політики Н. Федорович запропонувала замінити термін «інвалід» терміном «особа з інвалідністю». Зрозуміло, що усі високোпозажні представники Кабінету Міністрів України використовували зазначені вище терміни як синоніми, однак, у їх промовах прослідковується неузгодженість у визначенні осіб з особливими освітніми потребами. Як наслідок роботи цих галузей в Україні – відсутня консолідована модель узгоджених, спільних міжвідомчих дій з питань захисту прав дітей з особливими освітніми потребами.

У виступі директора Інституту спеціальної педагогіки НАПН України В. Засенка на парламентських слуханнях 4.06.14 р. було окреслено основні здобутки та проблеми спеціальної та інклюзивної освіти дітей з особливими потребами. Найбільш цінними, на нашу думку, є окреслені напрямки подальшого розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами: удосконалення законодавчої бази освітньої галузі; «упорядкування термінології»; запровадження раннього виявлення і раннього втручання («гтут потрібна співпраця Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики»); поширення інклюзивної форми навчання та продовження кадрового та методичного забезпечення цього процесу; «започаткування фінансування дитини, а не навчального закладу»; розробка педагогічних засад навчання і

соціалізації «дітей з порушенням аутичного спектра та інших нозологій»; розвиток освіти осіб з особливими потребами на базі загальної освіти [11].

Якщо підійти до визначення спільної термінології у світі резолюцій червневих парламентських слухань 2014 року, то найдоцільнішою, на нашу думку, буде – «діти з особливими освітніми потребами», оскільки цей термін чітко вказуватиме на відповідальність об'єднаного консолідованого органу у складі Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки та Міністерства охорони здоров'я за освіту і подальшу соціалізацію даної категорії дітей.

Головні висновки. Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи спеціальної освіти на демократичних і гуманістичних засадах, створення у країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей з особливими освітніми потребами та рівня і діапазону освітніх потреб. Теоретичний аналіз етимології досліджуваного поняття зазначає необхідність зміни загальнодержавного підходу до нагальних проблем реалізації рівних прав на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати теоретичного аналізу етимології поняття «діти з особливими освітніми потребами» у світлі впровадження інклюзивної освіти в Україні, потребує подальшого дослідження ключових дефініцій, їх взаємозв'язку та наступності.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. О правах инвалидов : декларация Генеральной Ассамблеи ООН від 9 декабря 1975 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_117>. Deklaratsiya o pravah invalidov [The Declaration on the Rights of Disabled Persons of the General Assembly of the United Nations]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2442-17> [in Russian].
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : «МП Леся», 2011. – 528 с. Bondar, V. I., & Synov, V. M. (Ed.). (2011). *Defektologichnyi slovnyk [Retardation Dictionary]*. Kyiv : «MP Lesya» [in Ukrainian].
3. Колупаева А. А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаева. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с. : іл. Kolupaieva A. A. (2009). *Inklyuzivna osvita: realii ta perspektyvi [Inclusive education: realities and prospects]*. Kyiv : Sammit-Knyga [in Ukrainian].
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. / Л. С. Выготский / под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5. Основы дефектологии. – 368 с. Vygotskii, L. S. (1983). *Sobranie sochineniy [Collected Works]*. (Vols. 5). Moskva : Pedagogika [in Russian].
5. Лефрансуа Ги. Психология для учителя. Прикладная педагогическая психология / Ги Лефрансуа. – 11-е международное издание. – Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак ; Москва : Олма-Пресс, 2005. – 416 с. Lefransua, Gi. (2005) *Psihologiya dlia uchitelia. Prikladnaia pedagogicheskaiia psihologiya [Psychology for teachers. Applied Educational Psychology]*. (11th ed.,

- rev.). Saint Petersburg : Prain-Yevroznak; Moskva : Olma-Press [in Russian].
6. Малофеев Н. Н. Специальное образование в России и за рубежом. В 2-х ч. Часть 1: Западная Европа / Н. Н. Малофеев. – М. : Печатный двор, 1996. – 182 с.
- Malofeev, N. N. (1996) Spetsialnoe obrazovanie v Rossii i za rubezhom [Special education in Russia and abroad]. (Vols. 1). Moskva : Pechatnyi dvor [in Russian].
7. Саламанская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями (принята Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество, Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.notabene.ru/down_syndrome/Rus/declarat.html>.
- Salamanskaia deklaratsiia o printsipah, politike i prakticheskoi deiatelnosti v sfere obrazovaniia lits s osobymi potrebnoostiami [The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education]. (n.d.). www.notabene.ru. Retrieved from http://www.notabene.ru/down_syndrome/Rus/declarat.html [in Russian].
8. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – К. : А. С. К., 2012. – 308 с.
- Kolupaieva, A. A. (Ed.). (2010). Osnovy Inkluzivnoi osvity [Fundamentals of Inclusive Education]. Kyiv : A. S. K. [in Ukrainian].
9. Международная стандартная классификация образования МСКО 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscsed-2011-ru.pdf>>.
- Mezhdunarodnaia standartnaia klassifikatsiia obrazovaniia MSKO [International Standard Classification of Education (ISCED)]. (n.d.). www.uis.unesco.org. Retrieved from <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscsed-2011-ru.pdf> [in Russian].
10. Парламентські слухання 4 червня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispukr.org.ua/українська%20версія/17/17_000000/17_040614.html>
- Parlamentcki slukhannia 4 chervnia 2014 roku [Parliamentary hearings June 4, 2014]. (n.d.). www.ispukr.org.ua. Retrieved from http://www.ispukr.org.ua/українська%20версія/17/17_000000/17_040614.html. [in Ukrainian].
11. Special Educational Needs. Report of the Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People. Chairman: Mrs M. Warnock [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20101021152907/http://sen.ttrb.ac.uk/attachments/21739b8e-5245-4709-b433-c14b08365634.pdf>.
12. Warnock, M. (1978) *The Warnock Report. Special Educational Needs. Report of the Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People*. Retrieved from <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20101021152907/http://sen.ttrb.ac.uk/attachments/21739b8e-5245-4709-b433-c14b08365634.pdf> [in English].

Malyshevska I.A. Etymology of the term "children with special educational needs" Abstract. The article is devoted to theoretical and legal analysis of the term "children with special educational needs" in the international and the national educational space. The etymology of the term "children with special educational needs" considered in the context of terminological field of inclusion. In the article the modern approaches to the

definition above mentioned term in the light of implementation of inclusive education in Ukraine.

Keywords: children with special educational needs, etymology, disabled children, inclusive education.

Малишевська І.А. Етимологи поняття «дети с особыми образовательными потребностями»

Аннотация. Статья посвящена теоретико-правовому анализу понятия «дети с особыми образовательными потребностями» в международном и отечественном образовательном пространстве. Этимология понятия «дети с особыми образовательными потребностями» рассмотрена в контексте терминологического поля инклюзии. В статье проанализированы современные подходы к определению выше указанного понятия в свете внедрения инклюзивного образования в Украине.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, этимология, дети-инвалиды, инклюзивное образование.

УДК 159.922.86-056.36:616.899]:316.613.434

Мельниченко В.Є.

Специфіка соціально-регулятивних особливостей агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку

Анотація. В статті викладені дослідження специфіки соціально-регулятивних особливостей підлітків із порушеннями розумового розвитку. Проведена диференціація напрямів діагностики на системи «підліток – підліток», «сім'я – підліток», «педагог – підліток», що дала можливість встановити появу та прояви агресії, її формування та функціонування як стійкої поведінкової стратегії.

Ключові слова: соціально-регулятивні особливості, підлітки із порушеннями розумового розвитку, агресивна поведінка.

Агресивна поведінка є складним феноменом, який являє собою не лише реактивну реакцію на стимули зовнішнього середовища, а й виступає як соціально обумовлений фактор. Проблема агресивної поведінки як прямого вираження агресії завжди привертала до себе увагу педагогів і психологів (Л.С. Виготський, В.І. Лубовський, М.С. Певзнер, В.М. Сильнов, Л.М. Шипіцина та ін.). Порушення розумового розвитку суттєво впливає на стан емоційно-вольової сфери та призводить до порушень соціальної поведінки. Характер саморегуляції підлітків із порушеннями розумового розвитку, який виявляється у стосунках із оточенням, визначає можливості правильного вибору способів подолання труднощів, контролю за своїми діями, усвідомлення ситуації (Г.Г. Запругаєв, І.О. Коробейников, К.С. Лебедінська, А.С. Лічко, В.М. Сильнов) [1].

Агресивна поведінка підлітка здебільшого виступає як соціально-регулятивний фактор побудови стосунків із зовнішнім оточенням. Якщо підлітки без порушень розумового розвитку можуть контролювати чи регулювати свої агресивні дії, то підлітки з порушеннями розумового розвитку здебільшого не регулюють і не контролюють їх. Тому, перш ніж розглядати агресивну поведінку як компонент психологічної структури, необхідно врахувати ті соціально-регулятивні фактори, що